

Ёшлар ва замон

Ижтимоий-маънавий
ўзгаришларнинг
ўзига хос хусусиятлари,
муаммо ва ечимлар талқини

- Уни тарбиялаш юзасидан оила, мактаб ва синфдошларининг имкониятлари ва баҳоси.
- Тарбияси қийин ўқувчилар билан яқка ва гуруҳли тартибда ишлаш учун режа ва дастур.

O'QUVCHILAR RUHIY AHVOLINING RIVOJLANISHIGA OID XORIJIY TAJRIBA

*Yaxshimbekova Sayyora Kamalovna
Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti magistranti*

Jahon psixologiyasi fanida shaxsning kamoloti, uning rivojlanishi to'g'risida xilma-xil nazariyalar yaratilgan bo'lib, tadqiqotchilar inson shaxsini o'rganishda turlicha pozitsiyada turadilar va muammo mohiyatini yoritishda o'ziga xos yondashishga egadirlar.

Shu o'rinda aytib o'tish joizki deviant xulq-atvorga ega bolalarni "Xatar guruhiga" kiritamiz. "Xatar guruhidagi bolalar" tushunchasi axloqida umumqabul qilingan ijtimoiy va huquqiy me'yorlardan salbiy tarzda og'ishishning yuzaga kelishidagi yuqori ehtimollilikni anglatadi [1. 31-bet]. Bunday bolalar ob'ektiv tarzda real yoki potentsial xatar doirasida turadilar, ijtimoiy moslashmaganlikning asosan pedagogik qarovsizlik va ijtimoiylashuv jarayonining buzilishi oqibatidagi tarbiyasi og'irlikda ifodalanuvchi har xil shakllarini namoyon qiladilar [2. 8-bet].

Biogenetik nazariyaning yirik namoyondalaridan biri bo'lmish amerikalik psixolog S.Xoll psixologik taraqqiyotning bosh qonuni deb "rekapitulyatsiya qonuni"ni (filogenezni qisqacha takrorlashni) hisoblaydi. Uning fikricha, ontogenezdagi individual taraqqiyot filogeneznining muhim bosqichlarini takrorlaydi.

Olimning talqiniga binoan, go'daklik hayvonlarga xos taraqqiyot pallasini qaytarishdan boshqa narsa emas. Bolalik davri esa qadimgi odamlarning asosiy mashg'uloti bo'lgan ovchilik va baliqchilik davriga aynan mos keladi.

8-12 yosh oralig'ida o'sish davri o'smiroldi yoshidan iborat bo'lib, yovvoyilikning oxiri va sivilizatsiyaning boshlanishidagi kamolot cho'qqisiga hamohangdir. O'spirinlik esa jinsiy yetilishidan (12-13) boshlanib, to yetuklik davri kirib kelgunga qadar (22-25 yoshgacha) davom etib, u romantizmga ekvivalentdir. S.Xolning talqiniga qaraganda, bu davrlar "bo'ron va tazyiqlar", ichki va tashqi nizolar (konflikt)dan iborat bo'lib kechishi davomida odamda "individuallik tuyg'u"si vujudga keladi. Shaxsni rivojlanishining ushbu nazariyasi o'z davrida bir talay tanqidiy mulohazalar manbai vazifasini o'tadi, chunki inson zotidagi rivojlanish bosqichlari filogenezni aynan takrorlamaydi va takrorlashi ham mumkin emas.

E.Shpranger "O'spirinlik davri psixologiyasi" degan asarida qizlarning 13 yoshdan 19 yoshgacha, yigitlarning esa 14 yoshdan 22 yoshgacha kiritishni tavsiya qiladi. Ushbu yosh davrida yuz beradigan asosiy o'zgarishlar E.Shpranger bo'yicha:

- a) shaxsiy "Men"ni kashf qilish;

b) refleksiyaning o‘lishi;

v) o‘zining individualligini anglash (tushunish) va shaxsiy xususiyatlarini e’tirof qilish;

g) hayotiy ezgu rejalarining paydo bo‘lishi;

d) o‘z shaxsiy turmushini anglagan holda qurish ustanovkasi va boshva holatlar.

Uning fikricha, 14-17 yoshlarda vujudga keladigan inqirozning mohiyati ularga kattalarning bolalarcha munosabatidan qutulish tuyg‘usini tug‘ilishidan iboratdir. 17-21 yoshlarning yana bir xususiyati-o‘zining tengqurlari va jamoatchilik qurshovidan “uzilish inqirozi” va tanholik tuyg‘usining paydo bo‘lishidir. Bu holatni tarixiy shartlanganlik shart-sharoitlar va omillar vujudga keltiradi.

E.Shpranger, K.Byuler, A.Maslou va boshqalar personologik nazariyaning yirik namoyondalari bo‘lib hisoblanadilar. Sobiq sho‘ro psixologiyasida rivojlanishi muammosi L.S.Vigotskiy, P.P.Blonskiy, S.L.Rubinshteyn, A.N.Leontev, B.G.Ananev, L.I.Bojovich singari yirik psixologlarning asarlarida o‘z aksini topa boshlagan. Sobiq sho‘ro psixologiyasining yirik namoyondasi, L.S.Vigotskiyning shogirdi L.I.Bojovich shaxs shakllanishini muayyan davrlarga bo‘lishda motivlarga asoslanadi, shuning uchun bu yondashuvni motivatsion deb yuritish mumkin.

L.I.Bojovich mulohazasiga binoan, shaxsning shakllanishi ushbu darajalardan iborat:

Birinchi bosqich - chaqaloqlik-tug‘ilgandan to 1 yoshgacha,

Ikkinchi bosqich - motivatsion tasavvur - 1 yoshdan 3 yoshgacha,

Uchinchi bosqich - “Men”ni anglash davri - 3 yoshdan 7 yoshgacha,

To‘rtinchi bosqich - ijtimoiy jonzod ekanligini anglash davri - 7 yoshdan 11 yoshgacha,

Beshinchi bosqich:

a) o‘z-o‘zini anglash davri - 12 yoshdan 14 yoshgacha,

b) o‘z o‘rnini belgilab olish (topish) davri - 15 yoshdan 17 yoshgacha.

Shaxsning o‘zini-o‘zi baholash u hammaning o‘rtasida bildiradigan fikr ham, samimiy ravishda o‘zi haqida nimani o‘ylashi bilan ham belgilanmay, balki muntazam ravishda o‘ziga nisbatan qanday harakat qilishi bilan belgilanadi.

Agar inson unga e’tiborsizlik qilishlariga o‘ta hissiyotli bo‘lsa, agar u zaifliklari namoyon bo‘lishi mumkin bo‘lgan vaziyatlardan qochishga zo‘r berib urinsa, uni ish qobiliyatini yomonlashtiradigan darajagacha orzularga berilsa, uning o‘ziga ishonmaslik xususida xulosa chiqarish mumkin. Va aksincha, hatto inson juda kamtar bo‘lib tuyulsa-da, o‘ziga o‘zi ancha yuqori baho berishi to‘g‘risida hukm chiqarish imkonini beradigan mezonlar ham mavjud bo‘lsa, u atrofdagilarni haqoratlamay, o‘z nuqtai nazariga amal qiladi; agar boshqalar u bilan rozi bo‘lmasalar unchalik xafsalasi pir bo‘lmaydi; u muvaffaqiyatsizlikka uchraganda o‘zini-o‘zi oqlamaydi va umidsizlikka uchramaydi. U boshqa odamlarga hurmat bilan munosabatda bo‘ladi va boshqalardan o‘ziga nisbatan salbiy fikrni kutib o‘tirmasdan va maqtovlarni rad etmay, qo‘lidan kelganicha boshqalarga yordam berishga intiladilar.

Emotsional stressning rivojlanish vaqtida gormonal, metabolik, ierarxik o‘tishlar chuqur o‘rganilgan. Lekin stress-omillarfiziologik reaksiyasining dinamikasi asosida baho berishga bag‘ishlangan tadqiqotlar etishmaydi. Buning ustiga insonda stressning

rivojlanishida ijtimoiy psixologik omillarning salbiy ta'siri, stress reaksiyalarini boshqarish va stressni bartaraf etishda kognitiv jarayonlarning roli hisobga olinmaydi. Bu nazariya atrof-muhitdagi kimlar uchun zararli, lekin kimlar uchun zararsiz bo'lgan yoki «o'rta darajadagi noxush holatlar»ga nisbatan javob qaytaruvchi stressli effektlarni tahlil qilmaydi [3. 360-bet].

Psixik holatlarni izchil o'rganish eramizdan 2-3 ming yil avval Hindistonda boshlangan edi. Qadimgi yunon faylasuflari ham psixik holatlar muammosi bilan shug'ullanib ko'rganlar. "Holat" tushunchasi falsafiy tushuncha sifatida Kant va Gegel ishlarida ham keltirilgan. Psixik holatlarni izchil o'rganish U. Djemsdan boshlanadi. U psixologiyani ong holatlarini tavsiflovchi va o'rganuvchi fan bo'lishi kerak degan g'oyani ilgari surgan. Ong holati sifatida u sezgi, xohish, emotsiya, bilish jarayonlari, fikrlar, qarorlar va niyatlarni tushunadi. Psixik holat tushunchasining keyingi rivojlanishi rus psixologiyasining taraqqiyoti bilan bog'liq. Bu sohadagi eng birinchi ilmiy ish O. A. Chernikovaning 1937 yilda bosilib chiqqan maqolasi bo'lib, u sportchining startdan oldingi hissiy holatlarini o'rganishga bag'ishlangan edi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Rostov viloyati sudining raisi V.N.Tkachevning "Bolalar kasalligi: Rossiyaga qanday yuvenal texnologiyalar kerak?" mavzusi bo'yicha javoblari // Yuvenalnaya yustitsiya. - Moskva, № 6/2011. 31-bet.

2. Маслова М.Е. Социально-педагогическая адаптация детей группы риска: Автореферат дис.канд.пед.наук. - Ставрополь, 2001. - С. 8.

3. Вальдман А.В., Козловская М.М., Медведев О.С. Фармакологическая регуляция эмоционального стресса. - М.: Медицина, 1979. - 360 с.

SALBIY XULQ-ATVOR SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA UNI BARTARAF ETISH YO'LLARI

Butunboyeva Nigora Baxtiyor qizi
Jizzax viloyati Zomin tumani 15 -maktab psixologi

Jinoiy xulq-atvorning shakllanishiga sabab bo'luvchi biologik (irsiy) va ijtimoiy-psixologik omillarni to'g'ri anglash hamda har tomonlama o'rganish jinoyatchi psixologiyasini, uni jinoyatga undagan ehtiyojlar, motivlar va boshqalarni anglashga yordam beradi. Mamlakatimizda o'tkazilgan tadqiqotlardan birining natijasiga ko'ra, jinoyat sodir etgan bolalarning oilalari o'rganilganda quyidagilar aniqlangan:

- Oilada tarbiyaviy ta'sir vositalarining noto'g'ri qo'llanilishi;
- Bolalarning ota-onalar, maktab, mahalla nazoratidan chetda qolganligi;
- Oilasidagi ma'naviy muhit nosog'lom va noto'liq oilalar.

Ko'p hollarda jinoyat sodir etgan shaxslar o'zi yashayotgan ijtimoiy muhitga moslasha olmagan bo'ladi, buning asosiy sababi esa o'z-o'zini boshqarishning buzilishi bilan bog'liqdir. O'z-o'zini boshqaruvning buzilishi quyidagilarda namoyon bo'ladi:

МУНДАРИЖА

Сайлаубаева Жулдиз	Психологик-педагогик консилиумлар ва уларни ўтказиш тартиби	4
Асембаева Гулжахан	Танглик вазиятида қолган болага психологик ёрдам кўрсатиш	6
Мирджалилова Баргида	Хулқида оғувчанлиги бўлган ўқувчилар, уларнинг синф раҳбарлари, ота-оналари билан ишлаш бўйича тавсиялар	9
Yaxshimbekova Sayyora	O'quvchilar ruhiy ahvolining rivojlanishiga oid xorijiy tajriba	12
Butunboyeva Nigora	Salbiy xulq-atvor shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar va uni bartaraf etish yo'llari	14
Gapbarova Ogulbagt	O'smirlik davrida me'yordan og'ishni, deviatsiya holatlarini paydo bo'lish sabablari	17
Ro'zimov Hamdam, Rajapbayev Anvar	O'spirinlik davrining o'ziga xos xususiyatlari	21
Karimberdiyeva Mukarrama	Shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar	25
Mahmudova Muhabbat	Bolalar psixologiyasini o'rganish qonuniyatlari	27
Egambetova Gulhumor	Psixologiya sohasining hozirgi davrdagi ahamiyati va vazifalari	30
Utebayeva Mayramgul, Tubetbaeva Uldanay	Jinoyatchilik holatlarini shakllantiruvchi omillar va o'spirinlik davrining psixologik xususiyatlari	32
Kasbayeva Raushan	Kompyuter o'yinlarining bola ruhiyatiga ta'siri	36
Baltayev Jasurbek	Yoshlarni milliy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash	39
Chariyeva Sahra	Milliy g'oyani shakllantirishda muloqotning ahamiyati	41
Baltayeva Xilola, Saparbayerova Nargiza	Inson qobiliyati va iste'dodini shakllantirish	44
Avezmatova Gulelek	Psixologiyaning amaliy sohalarining muhim jihatlari	48
Masharipova Intizor	O'yin faoliyatining bolalar psixik rivojlanishidagi o'rni	50
Karimbayerova Nodira, Yo'ldasheva Nilufar	Bolalarning irodaviy harakatlarining rivojlanishi	52
Babakulova Dano	Bolalarni o'quv faoliyatiga qiziqtirish ham bir qobiliyat	56
Xolmuradova Madina	O'smir yoshdagi bolalar xulq-atvorining psixologik xususiyatlari	58
Tosheva Dildor	Yetti yoshli bolalarni maktabdagi ta'lim jarayoniga tayyorlash	60
Atajonova Diloram	Maktab yoshidagi o'quvchilarni o'zini-o'zi baholashda yuzaga keladigan qiyinchiliklar	62
Атажанова Дилорам	Стресс ўзи нима? Стрессни олдини олиш ва уни бартараф этиш усуллари	64
Komilov Bunyod, Abduqunduzova Shaxzoda	Yoshlarning dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'sir etuvchi ijtimoiy psixologik omillar	67
Qo'ziboyeva Dilfuza	Yangilanayotgan zamon va uning yoshlar dunyoqarashi va xulq-atvoriga ta'siri	69
Нигматова Дилором	Роль психологической службы школы в коррекции девиантного поведения учащихся	71
Ражабова Мақсуда	Педагогларда психологик зўриқишни олдини олиш	74
Қўлдашева Мафтуна	Ёшлар ва замон	78
Muhamedova Madina	Murakkab va tahlikali davrning yoshlarga qaratilgan tahdidlari	81
Nabieva Maftuna	Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy metodlardan foydalanish	83
Botirova E'tiborxon	Axborotlashuv jarayonida jamiyat hamda shaxs taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlari	85
Otajonova Shohida	O'quvchilarda kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar	87
Абдухаликова Рамлиля	Ахборотлашув жараёнида мактаб ўқувчиларида ғоявий	90